

ραν οἱ Κρήτες, Οὐδεμίαν, ἀποκρίνομαι· λέγω μάλιστα ἐν τῷ ΟΒ' κεφαλαίῳ, ὅτι οἱ ἐν Γραμβούση ὑπεσχέθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸν Ἀγγλον μοίραρχον καὶ τὸ φρούριον καὶ τὰ πλοῖά των, ἀλλ' ἀποποιούντο τὴν παράδοσιν τῶν δώδεκα, οὓς ἐξήτει ὁ Μοίραρχος ὡς ἐνόχους, ἐπὶ λόγῳ ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν εὐρίσκετο ἐν τῷ φρουρίῳ. Δὲν ἀρκαῶμαι εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μέμφομαι καὶ τὸν Ἀγγλον μοίραρχον, ὡς μὴ δεχθέντα τὴν πρότασιν ταύτην, οὕσαν κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὁδηγιῶν τῆς Συμμαχίας, καὶ ἀποκαλῶ αὐτόν, διὰ τὴν κατ' ἐμὲ ταύτην σφαλερὰν ἐρμηνείαν τῶν ὁδηγιῶν του, ἄνθρωπον τοῦ γράμματος μᾶλλον ἢ τοῦ πνεύματος αὐτῶν.

Ὁ Κ. Κρητοβουλίδης λέγει ὅτι, κατ' ἐμὲ, οἱ ἐν Γραμβούση Ἀγγλογάλλοι ἐκινδύνευσαν νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἐν ῥητῇ νυκτὶ δι' ὑπονομήν. Ἐγὼ λέγω ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ Μοίραρχος Ἀγγλος εἰδοποιήθη, ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς Ἀγγλογάλλοι ἐκινδύνευσαν νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἐν ῥητῇ νυκτὶ δι' ὑπονομήν, καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ εἰδοποίησει ταύτῃ ἐτρεξεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Στραγκουῆς εἰς τὸν ὑποδειχθέντα τόπον τῆς ὑπονόμου. Αὐτὸ τοῦτο λέγει ὡς ἔγγιστα καὶ ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἐν τοῖς ἐξῆς· «ὁ δὲ φρούραρχος Στραγκουῆς διέδωκεν ἀπὸ δυσμένειαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐμελέτων νὰ βάλωσι πῦρ διὰ νὰ καύσωσι τοὺς ἀξιοματικαὺς Γάλλους τοὺς ἐνοικοῦντας εἰς τὸ οἶκημά.»

Διηγούμεαι ἐν τῷ ΜΣΤ' κεφαλαίῳ ὅτι οἱ περὶ τὸ Κάνδακον παραδάντες τὰς σπονδὰς, ἐδολοφόνησαν τοὺς Σεληνιώτας Τούρκους, προκαταλαβόντες τὰ στενὰ ἐπὶ τῆς εἰς Χανιά διαβάσεώς των· ἀλλ' ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἀρνεῖται ὅτι οἱ Τούρκοι παρεδόθησαν συμβιβασθέντες, ὡς ἐγὼ διηγούμεαι, καὶ λέγει· «ὅτι μόνον ἐγὼ ἀναφέρω τοῦτο, καὶ οὐδεὶς τῶν Κρητῶν τὸ γνωρίζει.»

Ἄν ἀνοίξετε τὴν Ἱστορίαν τοῦ Γόρδωνος, θὰ εὐρετε ὅτι ἀναφέρει αὐτὸς τὸ γεγονός λεπτομερέστερον, λέγων πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅτι οἱ παρὰ τῷ Ἀρμωστῇ Τομπάζῃ φιλέλληνες, Χάστιγξ καὶ Χάν κατεταράχθησαν ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτῃ, καὶ δὲν συγκοινοῦντες· συνενοχοποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Τομπάζην ὡς ἐνδόσαντα, ἐν ᾧ ἐγὼ, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ παρ' αὐτῷ Σπανιολάκη, τὸν ἀθωῶναι ὡς μὴ ἐνδόσαντα. Ἰδοὺ ὅτι δὲν ἀναφέρω μόνον ἐγὼ τοῦτο. Ἀνθάνεται ἐπίσης ὁ Κ. Κρητοβουλίδης λέγων, ὅτι οὐδεὶς τῶν Κρητῶν γνωρίζει ὅτι οἱ ἐν Κανδάκῳ Τούρκοι παρεδόθησαν συμβιβασθέντες. Ἐχω πρὸ πολλοῦ εἰς χεῖράς μου ὑπόμνημα τοῦ κυρίου Ἀναγνωστοῦ Παναγιώτου, ἐνὸς τῶν πρωτίστων τῆς Κρήτης ὀπλαρχηγῶν, τὸν ὁποῖον πολλάκις καὶ ὁ Κ. Κρητοβουλίδης ἀναφέρει ἐν εὐφημίαις· λέγει δὲ ὁ διακεκριμένος οὗτος ἀνὴρ ἐν τῷ ὑπομνήματί του τὰ ἐξῆς αὐτολεξεῖ·

«Ὁ δὲ Ἀρμωστής, διορίσας ἐπιστάτην τοῦ Καστελλίου (τῆς Κισάμου) μετέβη εἰς Κάνδακον, ὅπου καὶ αὐτοῦ εὐρίσκοντο συγκέντρωμένοι Τούρκοι. Παρεδόθησαν δὲ καὶ οὗτοι ὡς καὶ οἱ τῆς Κισάμου, καὶ ἐπέρασαν διὰ ξηρᾶς καὶ ἦλθαν εἰς

τὸ φρούριον τῶν Χανιῶν ἢ Ἰδοῦ καὶ ἀξιοπίστου Κρητὸς μαρτυρίᾳ ὅτι παρεδόθησαν εἰς τοῦ Κανδάκου, ὡς καὶ οἱ τῆς Κισάμου. Ὅτι δὲ οἱ τῆς Κισάμου παρεδόθησαν συμβιβασθέντες, καὶ ἀπῆλθαν ἀβλαβεῖς εἰς Χανιά δὲν τὸ ἀρνεῖται ὁ Κ. Κρητοβουλίδης. Καὶ ἐσχάτως ἐρωτηθεὶς παρ' ὑμῶν, ἐπὶ τῇ αἰτήσεϊ μου, ὁ παρὰ τῷ Τομπάζῃ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον Κ. Νικόλαος Καλλέργης περὶ τῆς κατὰ τὸν Γόρδωνα διαγωγῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῶν ἐν Κανδάκῳ, ἀπήντησε διὰ τῆς πρὸς ὑμᾶς εἰς Σύραν γαλλιστὶ ἐπιστολῆς του τῆς 18 Ἰανουαρίου 1859 ἦν μοι διεβιβάσατε τὰ ἐξῆς·

«Ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν δὲ (reddition) τοῦ Κανδάκου, ἥτις παρηκολούθησε τὴν τῆς Κισάμου, ἐγένετο τῷ ὄντι λόγος περὶ τινος παρεννοήσεως, καθ' ἣν τὸ ὄνομα τοῦ Τομπάζη παρεισήχθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ὀφείλω ἐν συνειδήσει νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι οὐτ' ἐγὼ, οὐτ' ἄλλοι πολλοί, ἐπίσης ἀμερόληπτοι, δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τῷ Τομπάζῃ τὴν παραμικρὰν ἐνοχὴν εἰς τοιαύτην σκανδαλώδη πράξιν.»

Θεωρήσας τὴν ἐν Κρήτῃ δόξαν τοῦ ἀγῶνος Ἑλληνικὴν δόξαν ἀποδίδω πολλάκις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ μου τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον εἰς τὸν πατριωτισμὸν, τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν ἐν ταῖς δεινοῖς καρτερίαν τῶν ἐν Κρήτῃ Χριστιανῶν, τόσον ἀνίσως πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγωνιζομένων, καὶ συχνάκις ἀναφέρω ἐν εὐφημίαις τοὺς ὀπλαρχηγούς Τσελεπῆν, Ἀναγνώστην, Σήφακαν, Μελιδώνην, Πρωτοπαπαδάκην καὶ ἄλλους· ἀλλ' ἐπαινῶν τὰ ἀξιώματα, κατέκρινα καὶ τὰ ἀξιοκατάκριτα ὅπως καὶ ὅπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος τὰ ἀπῆντησα.

Ἰκανὰ νομίζω ταῦτα εἰς φανέρωσιν τῆς ἀληθείας ἣν ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ Ἱστορία, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑπομνημάτων. Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων ὅτι ὁ Κ. Κρητοβουλίδης, προθέμενος τὴν ἀναίρεσιν ὧν ἀνωτέρω μνείαν ποιῶ, τὰ ἐπικυροῖ δι' ὧν διηγεῖται, ἐκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου περιστατικοῦ, τῆς ἐκ Κανδάκου εἰς Χανιά μεταβάσεως τῶν Σεληνιωτῶν· ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ εἶχε κατὰ τοῦτο αὐτὸς μᾶλλον δίκαιον ἢ ἐγὼ.

Ὅπως ὑμέτερος

Σ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

ΑΠΟΛΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ.

—ooo—

(Συνέχ. ἴδις φυλλᾶδ. 314, 315 καὶ 317.)

Καὶ ἀληθῶς ζωογόνα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὰ νάματα τῆς ἀγγλικῆς ἐλευθερίας. Πολλάκις καὶ ἤκουσα καὶ ἀνέγνων ὅτι οὐδαμοῦ πνέει θαυφιλέστερος τῆς ἐλευθερίας ὁ ἀνὴρ ὅσον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πιθανόν, διότι

ἑκάστος δίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν κατὰ τὴν ἰδίαν ὁρεξίν καὶ προαίρεσιν· καὶ τοῦτο ἐνόουν ἄλλοτε ὅτε παίζων ὠνόμαζον ποικίλως αὐτήν, ὡς ἔχον περιβομβοῦντα ὡς σάλπιγγα, κυμβάλου ἀλαλαγμὸν, βοὴν κέρατος, σημαίαν κυμανομένην ἐν θυέλλαις καὶ τρικυμίαις, ἀστραπὴν διαλάμπουσαν ὑπὸ τὸ οὐράνιον τόξον κ (*). Ἐὰν ἐλευθερίαν ἐννοῶσι τὴν περὶ τὸ λέγειν καὶ γράφειν ἀκράσιαν, τὴν ἀδράκειαν τοῦ νόμου ἢ τὴν ἀναληψίαν τῆς κοινῆς γνώμης περὶ τὸ τιμωρεῖν τὴν ὕβριν, τὴν ἀδικίαν, τὴν πρὸς τοὺς νόμους ἀσέβειαν, ὡς τοιαύτην ἐλευθερίαν εὐρίσκεις καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐὰν ὁμοῦς ἐλευθερία εἶναι, ὡς ἐγὼ τοῦλάχιστον φρονῶ, οὐ μόνον ἡ δημοσιότης καὶ οἱ συνταγματικοὶ θεσμοί, (μὴ δὲν εἶχε τοιοῦτους καὶ ὁ ἐσχάτως πεσὼν αὐτοκράτωρ Σουλῶν;) ἀλλὰ καὶ εὐλάβεια πρὸς τὸν νόμον, καὶ ἀγρυπνία διηγεῖς τῶν πολιτῶν ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ, καὶ ἀπάρνησις τῶν ἰδίων συμφερόντων χάριν τῶν δημοσίων, καὶ εὐσυνειδήτος ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος, ἐξαιρέτως δὲ ἀγανάκτησις, καὶ ἀγανάκτησις διάπυρος, κατὰ τῆς πρὸς τὸν ἄλλον ἀδικίας ὡς εἰ ἐγένετο πρὸς σὲ αὐτόν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ εἰρηνικὴ καὶ ἔλλογος σύμπραξις ὑπὲρ τῆς ἐπανορθώσεως τῆς ἀδικίας αὐτῆς, τοιαύτη ἐλευθερία εἰς μόνην τὴν Ἀγγλίαν ὑπάρχει. Καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ κατοικοῦσιν ἄνθρωποι, ὑπάρχουσι πάθη καὶ συμφέροντα, καὶ πολλάκις ὀφθόνος, ἡ συκοφαντία, ἡ ἰδιοτέλεια διαστρέφουσι τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὀλιγοχρόνιος εἶναι ἡ ἐπικράτησις τοῦ ψεύδους, καὶ αὐτὸς λόγος χάριν ὁ τύπος ὅστις σὲ ἠδίκησεν, αὐτὸς πάλιν σπεύδει νὰ σοὶ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην.

Οὕτε πρόθεσιν ἔχω, οὕτε ἀρμόδιον εἶναι, διότι, μὴ λησμονήσωμεν, δὲν γράφω πραγματείαν ἀλλὰ παρέργους καὶ κούφους ἀναμνήσεις, νὰ ἐξετάσω διὰ τί ἐνῶ καὶ ἡ Γαλλία χθὲς εἶχε καὶ ἡμεῖς σήμερον ἔχομεν συνταγματικούς θεσμούς, καὶ ἐκείνης ἀπέχετο καὶ ἡμῶν ἡ ἐλευθερία πολὺ ἀπέχει τῆς ἀγγλικῆς· τὴν ἀπορίαν ταύτην ἴσως πρὸ αἰώνων ἔλυεν ὁ Σταχυερίτης εἰπὼν ὅτι ὁ νόμος α οὐχ οἷος ποιεῖν ἀγαθοῦς καὶ δικαίους τοὺς πολίτας. κ Ἀλλ' ὅστις καὶ ὀλίγον ἐμελέτησε τὰ τῶν Ἀγγλῶν, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐλεεινολογῇ τὴν ἀκρισίαν ἐκείνων ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες καὶ γράφοντες καὶ βουλευόμενοι συγκρίνουσι τὸ καθ' ἡμᾶς πολίτευμα πρὸς τὸ τῆς Βρετανίας, καὶ μεμψιμοιροῦσιν ὅτι δὲν εἴμεθα πανομοιότυπα τῶν κατοικούντων παρὰ τὸν Τάμεσιν. Ἀγνοοῦσιν ὁμοῦς ἡ λησμονοῦσιν ὅτι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Τουρκίαν ὁ νόμος τιμωρεῖ μὲν ἀπαράλλακτως ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν φονέα καὶ τὸν ληστήν, εἶναι δὲ ὅλως ἀνίσχυρος ὡς πρὸς τὸν δολοφόνον καὶ τὸν ὑπεξαίρουντα· τούτους τιμωρεῖ ἄλλος νόμος ἄγραφος μὲν ἀλλ' ἰσχυρότερος τοῦ γραπτοῦ, ὁ τῆς κοινῆς μερίμνης καὶ ἀγανάκτησεως, ὅστις ὁμοῦς οὐδαμοῦ ὑπάρχει τοσοῦτον ἐνθερμος, ὡς

ἔλεγον, ὅσω εἰς τὸν τόπον ἐκείνον ὅπου καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης ὡς περὶ ἰδίου συμφέροντος.

Τοιαύτης κοινῆς μερίμνης πάνδημον ἐκφράσιν εὐτυχῶς εἶδον εἰς Μάντσεστερ· τὴν 23 Νοεμβρίου, ἦτοι μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφίξίν μου, ἡ πόλις ἐτέλει συναναστροφὴν ἢ σοίτρε, ὡς ἔγραφον τὰ εἰσιτήρια, πρὸς τιμὴν τῶν κυρίων Γίβσων καὶ Βράϊτ. Ὁ Γίβσων καὶ ὁ Βράϊτ, ἀντιπρόσωποι ἐπὶ πολλὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη τῆς πόλεως ταύτης, ἦσαν δημοτικώτατοι καὶ προσφιλεῖς διὰ τε τὸ ἦθος, τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἐνγλωττίαν· ἀλλ' ὅτε τὸ 1854 ἐχύθη λάβρος ὁ κατὰ τῆς Ρωσσίας ἐκείνος χεῖμαρρος, καὶ διαλυθείσης τῆς Βουλῆς ἐγένοντο νέαι ἐκλογαί, καὶ ὁ εἰς καὶ ὁ ἄλλος ἀπεκηρύχθησαν, διότι ἀμφοτέρωι ἦσαν ὁπαδοὶ τῆς εἰρήνης· καὶ τὸ περίεργον, ἀπεκηρύχθησαν ὑπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης ἡτις ζῶσα ἐκ βιομηχανίας τὴν εἰρήνην καὶ μόνην ἀσπαζομένης, ἀποτροπιάζεται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην βρετανικὴν χώραν τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ συνέβη τι περιεργότερον, ἰδιάζον εἰς μόνον τὸν ἀγγλικὸν χαρακτήρα· τὸ Βέρμιγγαμ, ἄλλη πόλις τῆς Ἀγγλίας, ζῶσα καὶ αὐτὴ ἐκ βιομηχανίας, βιομηχανίας ὁμοῦς τρεφομένης διαφερόντως ὑπὸ τοῦ πολέμου, διότι στρέφεται περὶ κατασκευὴν ὅπλων καὶ σφαιρῶν καὶ ἄλλων σιδηρῶν ἐργαλείων, υἱοθέτησε τὸν κήρυκα τῆς εἰρήνης καὶ ἐπαμψεν αὐτὸν ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν Βουλὴν· ἀλλὰ καὶ ὁ Γίβσων ἐξελέχθη ὑπὸ εὐτελοῦς πόλεως Ἄστον καλουμένης. Τοσοῦτον δὲ ἐθεωρήθη ταπεινωθὲν τὸ Μάντσεστερ, ὥστε παριστάνων τις αὐτὸ ὡς γωνίαν ἀκατονόμαστον καὶ σκοτεινὴν, ἀνάγκην ἔχουσαν ξένου φωτός, ἔγραψε χαριεντιζόμενος· «ἡ παρὰ τὸ Ἄστον πόλις Μάντσεστερ» (Manchester near Aston).

Ἀλλ' ὅτε ἐκόπασεν ὁ πυρετός καὶ ἀνένηψεν ἡ ἀγνώμων πόλις, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἀντιπροσώπους, καὶ ἵνα ζητήσῃ, οὕτως εἰπεῖν, συγγνώμην ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς πανήγυριν. Τρεῖς χιλιάδες καὶ πεντακόσια εἰσιτήρια διανεμήθησαν, ἡ δὲ συνάθροισις ἐγένετο ἐν μεγίστῃ αἰθούσῃ, τῇ New Free-trade Hall λεγομένῃ. Πόσοι ἀσθμαίνοντες ἔτρεχον ζητοῦντες εἰς μάτην εἰσιτήρια! ἀλλὰ καὶ ἐγὼ θὰ ἔμενον ἐκτὸς τοῦ παραδείσου εἰς τὸν ὅποιον τοσοῦτον ἐπεθύμουν νὰ ἐντρυφήσω, εἰμὴ ἤρχετο εἰς βοήθειάν μου ὁ Κ. Νικόλαος Νομικός. Ὁ Κ. Νομικός, ἐκ τῶν φιλογενεστέρων μεγαλεμπόρων τῆς ἑλλάδος, διακρίνεται ἰδίως διὰ τῆς προθυμίας μεθ' ἧς συντρέχει πᾶν ἔργον ἐθνικοφελές, καὶ ὡς πολλάκις μετέθεσθαι ὁ πλοίαρχος Γ. Τομπάκης, ὁ σταλείς εἰς Ἀγγλίαν πρὸς κατασκευὴν τῶν πρώτων ἀτμοπλοίων τῆς ἑλληνικῆς ἐταιρίας, εἰς ἐκείνου πρὸ πάντων τὸν ζῆλον καὶ τοὺς ἀγῶνας ὀφείλεται ἡ γενναία χρηματικὴ συνεισφορά τῶν ἐν Μάντσεστερ καὶ Λίβερπουλ χάριν τῆς συστάσεως τῆς ἐταιρίας ταύτης.

Ἐγὼ δὲ γνωρίζω ὅτι ὅλων τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιланθρωπικῶν καταστημάτων εἶναι εὐεργέτης ἡ συνδρομητής, καὶ ὅτι καὶ ἀξιόλογον συλλογὴν ἀρχαίων δακτυλιδίων ἐδωρήσατο εἰς τὸ

(*) Ὅρα ἐν τῷ Θ' φυλλαδίῳ τὸ ἄρθρον τὸ ἐπιγραφόμενον· «Τί ἐστὶν ἐλευθερία».

ἐθνικὸν Μουσεῖον· ὡς ἀντιπρόσωπος δὲ τῆς Φιλελευθερευτικῆς ἐταιρίας καὶ αὐτὸς συνεισφέρειν ἐσχάτως καὶ ἄλλους παρεκίνησε νὰ συνεισφέρωσιν ἱκανὰ εἰς ἀγορὰν ἐνδυμάτων τῶν κορασίων.

Χάρης λοιπὸν τῇ εὐμενεῖ καὶ εὐγενεῖ προσιρρέσει τοῦ Κ. Νομικοῦ ἦλθον καὶ ἐγὼ εἰς τὴν Αἴθουσαν τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας. Τὸ σχῆμα αὐτῆς εἶναι ὡσεὶδὲς· στοὰ μακρὰ περιζωννύει ἐκατέρωθεν αὐτήν, καὶ πρὸς τὸ βάθος ἀνοίγονται θεωρεῖα· ἀπέναντι τῶν θεωρείων ὑψοῦται βῆμα κλισμακωτὸν, καὶ παρὰ τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα μεγαλοπρεπὲς ὄργανον διαχέον πολύκροτα τὰ μέλη αὐτοῦ τέρπει τὰς ἀκοὰς τοῦ πλήθους· τὸ πλήθος εἶναι ἀναρίθμητον, καὶ ἡ διεξοδική στοὰ θὰ ὑπενέδιδεν ἴσως εἰμὴ ἀνήκον αἱ ἐπ' αὐτῆς σωροὶ εἰς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν ἐλαφρὰν φυλὴν. Αἱ πλείους τῶν Ἀγγλίδων φοροῦσι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην πορφυροῦν ἐπανδύτην, καὶ τὸ ἀπαθὲς αὐτῶν κάλλος ἔχει ἀσυνήθη τινὰ ζωρότητα. Ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ βήματος κάθονται πεποικνωμένοι οἱ πρόεδροι τῆς ἐστῆς καὶ πολλοὶ ἄλλοι κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοί, μεθ' ὧν καὶ ὁ ἐφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὑπὸ δὲ τὸ βῆμα φάλαγξ στονογράφων κρατούντων γραφίδας κύπτει ἐπὶ μακρᾷ τραπέζῃ τὴν κεφαλὴν καὶ παρασκευάζεται ὡς εἰς μάχην. Πεντήκοντα δημοσιογράφοι ἐλθόντες ἐπίτηδες ἐξ ἄλλων πόλεων παρίστανται ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐφημέριου τύπου τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἡ ἡρεμία, ἡ τάξις σὲ καταπληττοῦσι, καὶ νομίζεις ὅτι εὐρίσκεισαι ἐν μέσῳ τῆς Γερουσίας, οὐχὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν ὅπου φωνακοποῦσι καὶ ὑβρίζονται διὰ τὴν κλιμακα τῶν σιτηρῶν καὶ τὸ σῦμα τοῦ τηλεγράφου, ἀλλὰ τῆς σεμνοπροσώπου καὶ αἰδουμένης ἐαυτὴν Γερουσίας τῶν πάλαι Ῥωμαίων.

Καὶ αὕτη μὲν ἐν γένει ἡ διάταξις τῆς αἵθουσας· ἀλλ' ὑπὲρ αὐτήν, πρὸς τὰ πλάγια, ὑπάρχουσιν ἄλλαι αἵθουσαι· ἄλλου εἴδους πλήθη περιλαμβάνουσιν, πλήθη προσδιορισμένα ἵνα ἀραρίσωσι τὸν βαθυπόθμενα λάρυγγα τῶν ἐν τῇ κάτω σέσωρευμένων· σύγχεινται δὲ τὰ δευτέρα ταῦτα πλήθη ἐκ 2,400 πηκτῶν, 4,000 πλακουντίων, 2,500 ἡρτυμένων οργάνων, 300 δωδεκάδων πορτογαλλίων, δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσων χιλιάδων μῆλων καὶ ἀπίων καὶ παξιμαθίων, καὶ ἐκ πύργων σταφυλῆς, καὶ ἐξ ὀχυρωμάτων οἴνου καὶ καφέ καὶ τείου, καὶ ἐκ φρουρίων σάκχαρος, ὕλων τούτων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀγορασθέντων παρὰ τῶν γνωστότερων κατασκευαστῶν ἢ μεταπρατῶν ἐκάστου εἴδους. Ἀλλὰ τοσαύτη ἡ ἀνυπομονησιὰ τοῦ κάτω στρατοπέδου ἵνα προσαγορευθῇ τοὺς στρατάρχας τῆς πανηγύρεως, ὥστε οὐδ' ἀκροβολίζεται πρὸς τὸ ἄνω. Ἀστεῖοί τινες, γελῶντες τὴν ἀνυπομονησίαν ταύτην, χειροκροτοῦσι τοὺς ἀναβαίνοντας εἰς τὸ βῆμα ὡσανεὶ ἦσαν ὁ Βράϊτ ἢ ὁ Γίβσων, καὶ συμπαρασύρουσι καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐν τοσούτῳ τὸ ὄργανον ἤχει μέλος σοβαρὸν ἀκούεται, καὶ αἶφνης, ἄνευ προμελέτης, ἄνευ προπαρασκευῆς συνήχει σύμπαν τὸ ἀκροατήριον. Καὶ ἦκουσα κατακυγχεῖ τὴν καρδίαν καὶ ἀναερίσσειν ὁλόκληρον λαὸν μετα-

μελούμενον καὶ ψάλλοντα μετ' εὐγνωμοσύνης· δὲν θέλομεν σὰς ἀπομονώσῃ ποτέ!

Καὶ ἰδοὺ εἰσῆλθεν ὁ Βράϊτ καὶ ὁ Γίβσων καὶ ὡς φρενητιῶντα ἐχειροκροτοῦν τὰ πλήθη, καὶ ἠλάλαζον, καὶ ἐκυμάτιζον τοὺς πῖλους. Αἱ γυναῖκες ἐκροτάλουν τὰς παλάμας καὶ ἐπτερόγιζον τὰ βινόμακτρα. Καὶ ὡς ἡ Ῥαχήλ δὲν ἔπαυε κλαίουσα διότι δὲν εὕρισκε τὰ τέκνα αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ λαὸς ἐκείνος δὲν ἔπαυεν ἐπευφημῶν διότι ἀνεῦρε τοὺς ἰδίους πατέρας.

Ἢ! ὁποῖος λαός!

Ὁ Βράϊτ καὶ ὁ Γίβσων, καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος, ἤρχοντο νὰ ὁμιλήσωσιν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου, καὶ νὰ συστήσωσι τὴν ἐπέκτασιν τοῦ δικαιώματος τῆς τε ψηφοφορίας καὶ τῆς ἐκλογῆς. Πρὸ αὐτῶν ὅμως προσλόγισεν ὁ πρόεδρος τῆς ὁμηγύρεως ἀνταπολήσας τὰς πρὸς τὴν πόλιν ὑπηρεσίας τῶν δύο ἀρχαίων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, καὶ ἐξυμνήσας αὐτοὺς, καὶ θαυμάσας ὁ χυδαῖοπρόσωπος, καὶ ρικνός, καὶ τραχηλώσιμος ἐκείνος Ἀγγλος.

Μετά τὴν πρόεδρον ὁμίλησαν δύο ἄλλοι, ἐξ ὧν τὸν ἓνα ἐξέλαβον ἀντὶ ἱερέως (καὶ ἦτο ἱερεὺς), διότι ἔφερε λαίμοδετον λευκόν, ἦτο φυσίγναθος, εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς προσέχοντας, τὰς ὀφρὺς μετωπιαίας, καὶ τὴν βίνα ἐξωγκωμένην καὶ τρίπηχυν, ὁμοίαν τῆς τοῦ στενόθρακτος ἐκείνου ποιητοῦ τοῦ Αἰγαίου, τὴν ὁποίαν ἐξωγράφισεν ὁ μακαρίτης Ῥίξος διὰ τῆς χαριστάτης αὐτοῦ γραφίδος.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἀνεκάλεσαν εἰς τὸν νοῦν μου τὸ τῶν ἀρχαίων ἐκεῖνο·

Λαλεῖν μὲν ἄριστος ἀδυνατώτατος· δὲ λέγειν.

Ἀξιοσημείωτον δὲ χαρακτηριστικὸν εἶχον καὶ οἱ τρεῖς ῥήτορες τὸ ἀδιακόπον καὶ βαρυκλῆς γρανθοκόπημα· ὥστε ἂν δὲν συνετρίβη ἡ πρὸ αὐτῶν τραπέζα, αἱ δεξιαί ὅμως αὐτῶν θὰ ἔμειναν βεβαίως ἐπὶ μακρὸν ἄχρηστοι.

Τέταρτος ἀνέβη τὸ βῆμα ὁ Γίβσων. Ἀφίνω πρὸς τὸν ἀναγνώστην νὰ φαντασθῇ πόσον αἱ ῥαγδαῖαι χειροκροτήσεις ἠνάγκασαν τὸν λόγον τοῦ ῥήτορος νὰ κρέμαται ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετέωρος ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Τοῦ Γίβσωνος ἡ ἐμφάνισις μετέλλαξε τὴν ἄχαριν σκηνογραφίαν τοῦ βήματος· ἡ φυσιογνωμία αὐτοῦ εἶναι γλυκεῖα, τὸ ἦθος κόσμιον καὶ εὐγενές, αἱ τρίχες ξανθαὶ ἀλλ' ἀραιαὶ κατὰ τὴν κορυφήν, τὸ σῶμα ὑψηλόν, καὶ ἀδιακόπως πλανᾷται μειδίαμα ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ. Καὶ τὸν μὲν λόγον ἔχει ταχύ, σαφῆ, εὐροον καὶ εὐτράπελον, τὴν δὲ χειρονομίαν ἀκάματον καὶ βαρυκυτπῇ ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ λόγος τοῦ Γίβσωνος μοι ἐφάνη ὅπως καὶ οἱ τῶν καλῶν τῆς Ἀγγλίας ῥητόρων, ἀφελής, ποικίλος, μεστός πραγμάτων καὶ ἰδεῶν, ἀπληλαγμένος περιαιτολογίας καὶ πειστικὸς ἄμα δὲ καὶ ἄμειρος περινενοημένων ἐπιχειρημάτων καὶ περιττῆς μακρηγορίας. Ὁ ῥήτωρ ὁμίλησε καὶ περὶ βιομηχανίας, καὶ περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου καὶ περὶ ἐμπορίας, καὶ περὶ ἐλευθεροτυπίας, καὶ περὶ δημοσίων ἐξόδων, καὶ κατεδίκασε τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, καὶ

συμφέρουσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, δικαίαν δὲ εἰς τὴν Ἑπτάνησον ἀπέδειξε τὴν ἀπόδοσιν τῶν Ἰονίων νήσων εἰς τὴν ὁμόθετον καὶ ὁμόγλωσσον καὶ ὁμογενῆ Ἑλλάδα, καὶ τὴν ὁμιλίαν ἐπέσπειρε διὰ χαριεντισμῶν καὶ σαρκασμῶν, οἵτινες πολλάκις μὲν τὸν γέλωτα, ἐνίοτε δὲ καὶ τοὺς γρυλλισμοὺς τοῦ ἀκροατηρίου προσκάλεσαν καὶ παρέτειναν.

Μετὰ δὲ τὸν Γίβωνα ἦλθεν ὁ Βράϊτ· ὡς οἱ βασιλεῖς οἵτινες ἐν ἡμέραις τελευτῶν πορεύονται μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἡγεμονικοὶ κατόπιν ἀξιωματικῶν καὶ ἄλλων θεραπόντων, ἡ ὡς ἡ λογὰς ἐκείνη φάλαγξ τὴν ὑποῖαν στέλλει τελευταίαν ὁ στρατηγὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἵνα διακρίνῃ τὴν ἀμφίρροπον μάχην, οὕτω καὶ αὐτὸς ἦλθεν ἐσχατος ὅπως διὰ τῆς δεινότητος τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐπικυρώσῃ ὅσα εἶπον οἱ προλαλήσαντες καὶ ἀνεγείρῃ τρόπιον νίκης ὀριστικῆς καὶ τελείας.

Ὁ Βράϊτ ἔχει τὴν ὄψιν ὅλως ἄλλοίαν τῆς τοῦ προλαλήσαντος. Τὸ ἀνάστημα μᾶλλον βραχύς, ἔχει τὰ νῶτα κυρτά, τὴν κεφαλὴν ἀνεστραμμένην, τὸ μέτωπον σύνοφρον, τὸ βλέμμα ὀξύ, τὸ πρόσωπον αὐστηρὸν καὶ ὅλως ἀμειδές, τὴν κόμην μακρὰν καὶ τὸ ἦθος ἀριστοκρατικόν, ἐμφαίνειν ὅτι αἰσθάνεται τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτοῦ ἀπενέργειαν. Ὡς ἀνήκων δὲ εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Κουακέρων φέρει τὸ ἐνδυμα κομψωτὸν καὶ σεμνόν, καὶ ὁμιλῶν μεγίστην δεικνύει ἐγκράτειαν περὶ τὴν χειρονομίαν. Ἐφάμιλλος κατὰ τὴν εὐγλωττίαν τοῦ γνωστοῦ Γλάδστοντος, ἔχει τὸν λόγον πολυχέμονα, περιανθῆ, ἔντεχον, εὐκρινῆ, ὀξύτομον ὡς βέλος καὶ γόητα· ἐνὶ λόγῳ εἶναι ἀληθοῦς ῥήτωρ. Εἰ καὶ ἀντίπαλος τοῦ τελευταίου πολέμου, καὶ δεινός, ἡ μὲν ὅλως ὑπερβολικός, μαστιγεύς τῶν ἡθῶν καὶ τῶν νόμων τῆς ἰδίας πατρίδος, οὐδὲν ἦτορ αὐξάνει καὶ κραταιοῦται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ. Ὅτε ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα τὰ πλήθη ἀνεπήδησαν διαμιάς καὶ ἐπανέλαβον βραγδυώτερον τὰς πρώτας ἐπευφημίας· αὐτὸς δὲ ἱστάμενος ἀκίνητος περιέφερεν ἡγεμονικῶς καὶ ἀπαθῶς τὸ βλέμμα, ὥσπερ εἶπεν ὅτι κατὰ χρέος προσεφέρετο αὐτῷ ἡ λατρεία ἐκείνη. Ἡ ὁμιλία αὐτοῦ ὑπόθεσιν εἶχε τὴν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον μεταρρύθμισιν τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου· καὶ δὲν ἐποίησεν ὅμως αὐτὴν ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ ῥήτωρ διὰ παρεκβύσεων, ἀλλ' ὡς δεξιὸς ἀνατόμος διέσχιζε πανταχόθεν τὸ ζήτημα, καὶ ἀπεδείκνυε, καὶ ἐπειθε, καὶ κατεγοήτευε. Τὰ πλήθη ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἔρρεε κελεύων καὶ ἀκατάσχετος ὁ λόγος, οἱ δὲ παρὰ τοὺς ταχυγράφους διάβουλοι ἐρχόμενοι καὶ ἀπερχόμενοι ἀλλεπάλληλοι, ἐθέρμαινον καὶ αὐτὸν τὸν τηλεγράφον διὰ τῆς εὐγλωττίας τοῦ ῥήτορος (*).

* Ὅτε τὴν ἐπιούσαν περιειρχόμην τὴν ἐκτεταμένην

καὶ πολυπληθῆ ἐκείνην πόλιν, μοι ἐφαίνετο ὅτι πάντες εἶχον λησμονήσει καὶ τὸν Βράϊτ, καὶ τὸν Γίβωνα, καὶ τὴν εὐγλωττίαν αὐτῶν, καὶ τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ τὰς πῆττας καὶ τὰ γλυκύσματα, διότι ἐβλεπον πάντας τρέχοντας χάριν ὑποθέσεων, ἢ καταγινομένων εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰς ἀποθήκας αὐτῶν. Τὰ παμπορεῖα διέσχιζον ἀλλεπάλληλα τὰς ὁδοὺς φέρον ἕκαστον ἐντὸς καὶ ἐπὶ τῆς ὁροφῆς περὶ τοὺς τριάκοντα καὶ εἴς ἐπιδάτας, καὶ πρὸς ταῦτοις βαρὺς κρότος τροχῶν κυλισμένων ἐναγωνίως ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἐδάφους μὲ προσιδοποιεῖ ὅτι καὶ ἄλλαι ἀμαξαὶ βαρύτερον ἔχουσιν φορτίον ἤρχοντο κατόπιν. Καὶ τῶντι τοιοῦτο ἦτο τὸ φορτίον, οὐχὶ ὅμως ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ ἄλλων τροχῶν, τροχῶν (κεφαλίων) τυροῦ βάρους καὶ μεγέθους ἔχοντων πολὺ ἀνώτερον τῶν τῆς ἀμαξῆς· δὲν εἶναι δὲ ὅ,τι λέγω ὑπερβολή, διότι, καθὰ καὶ ἄλλοι μοι εἶπον, ἕκαστος τυρὸς ζυγίζει περὶ τὰς ἑκατὸν ὀκάδας. Πρὸς τί ἄρα ὁ τόσος ὄγκος; Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκείνων πρὸς οὓς ἀπέτεινα τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἐγίνωσκε τί ν' ἀποκριθῇ. — Σὺ δὲ τί συμπεραίνεις; μὲ ἠρώτησέ τις τῶν γνωρίμων μου. — Ὅτι ἐκδικοῦνται, ἀπεκρίθην, τὸν Στράβωνα. — Τὸν Στράβωνα! τί ἔχει νὰ κάμῃ ὁ Στράβων μὲ τὸ τυρίον τοῦ Μάντσεστερ. Μὴ νομίζεις, προσέθηκεν, ὅτι εἶσαι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξακολουθεῖς λαλῶν λογιωτατίστικα; Ἰδὼ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠξιοῦν θεωρίας, εἶναι θετικοί. — Καὶ ἐγώ, εἶπον, σὲ ὁμιλῶ θετικῶς. Ὁ Στράβων εἶπεν ὅτι τὰ ἦθη τῶν Ἀγγλῶν ἦσαν τόσῃ βάρβαρα, ὥστε γάλακτος εὐποροῦντες μὴ τυροποιεῖν, διὰ τὴν ἀπειρίαν. Διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι λοιπὸν τὸν Στράβωνα κατακρίνοντα αὐτοὺς ὅτι οὐτε τυρίον ἦσαν ἱκανοὶ νὰ πῆξωσι, κατασκευάζουσιν σήμερον τόσῃ μεγάλα κεφάλια.

Τὸ Μάντσεστερ, πόλις περιέχουσα ὑπὲρ τὰς τριακοσίας χιλιάδας κατοίκων, ἐνῶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος μόλις κατοικεῖτο ὑπὸ ὀγδοήκοντα χιλιάδων, εἶναι ἐκ τῶν βιομηχανικωτέρων τῆς Μεγάλης Βρετανίας· κατασκευάζονται δὲ ἐν αὐτῇ κατ' ἐξαιρετικὸν ὑδάματα βαμβάκερὰ διὰ χιλιάδων ἀτμοκινήτων μηχανῶν, ὧν τινες ἐπεσκεύηθη τῇ συνδρομῇ καὶ αὐθις τοῦ Κ. Νομικοῦ. Ὁ Κ. Νομικός μὲ ὠδήγησε κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἐργαστάσιον τοῦ Κ. Sterling. Τὸ πολυώροφον ταῦτο κατὰστημα περιέχει πολλὰς καὶ ἐκτεταμένους αἰθούσας καὶ πολλὰς μηχανάς, πρὸς δὲ καὶ χιλίους διακοσίας ἐργάτας, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι (τὰ τρία τέταρτα περίπου) γυναῖκες. Μία μηχανὴ παραλαμβάνει ἀκάθαρτον καὶ ἀκατέργαστον τὸ βαμβάκιον καὶ καθαρίζει αὐτό, μία ἄλλη τὸ μεταβάλλει εἰς κλωστήν, δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσαι ἄλλαι τὴν μίαν ταύτην κλωστήν πολλαπλασιάζουσιν ἀλλήλοδιαδόχως μέχρις ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα, ὅτε ἡ τελευταία μηχανὴ συστρέφει τὰς ἑκατὸν ταύτας καὶ ὀγδοήκοντα εἰς μίαν μόνην. Αὕτη δὲ ἡ μίχ, τυλισσομένη διὰ μηχανῆς, γίνεται δέμα, καὶ τὰ δέματα μεταφέρονται εἰς ἄλλην αἰθούσαν, ὅπου διὰ νέας μηχανῆς βυθίζονται εἰς κόλλαν, καὶ ἐνῶ ἀναβιβάζονται ὑγρὰ καὶ

(*) Οἱ στυνογράφοι γράφουσιν ἐπὶ μικρῶν τεμαχίων χάρτου καὶ παραδίδουσιν ἑκατονταπέντε εἰς παιδία ὀνομαζόμενα διαβόλους ταῦτα διὰ παραλαμβάνοντα τὰ τεμάχια, τὰ μεταφέρουσι σπειρωτῇ ὡς ἄγγελοι τοῦ σκοτεινοῦ εἰς τηλεγραφικὸν κατὰστημα, ὅθεν μεταδίδονται ἐν ἀκαρεῖ καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς Ἀγγλίας. Ἰδοὺ διὰ τί οἱ λόγοι ἐκδίδονται πανταχοῦ ἐνῶ σχεδὸν ἀπαγγέλλονται.

καταστᾶζοντα κρύπτονται εἰς ἄλλο μέρος τῆς μηχανῆς καὶ ἀναφαίνονται στεγνὰ καὶ ζέοντα· τότε μεταφέρονται εἰς τὰς αἰθούσας τῆς ὑφαντικῆς, καὶ ἐκεῖ μεταβάλλονται εἰς πανία. Πάντα δὲ ταῦτα γίνονται μετὰ τσαούτης τάξεως καὶ ταχύτητος, ὥστε νομίζεις ὅτι παρίστασαι εἰς θαύματα.

Ὁ εὐγενὴς μου ὁδηγὸς μ' ἔφερε καὶ εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς ἐφημερίδος Examiner. Τὸ πιεστήριον, ὀγκώδης μηχανὴ ἀγορασθεῖσα πρὸ μικροῦ ἀντὶ 120 χιλ. δρ. ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου τὰ τῆς μηχανικῆς ἐτελειοποιήθησαν μᾶλλον ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔχει ἕξ παρμαγίστους κυλίνδρους, οἵτινες στρεφόμενοι δι' αἵματος παραλαμβάνουσιν ἀκριβῶς τὴν μελάνην, κατεργάζονται αὐτήν, ἀλείφουσι τὰ στοιχεῖα, καὶ ἐκτυποῦσιν ὀκτὼ χιλιάδας ἀντιτύπων τὴν ὥραν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ δώδεκα. Καὶ τότε ἄλλη μηχανή, παραλαμβάνουσα τὰ τυπωθέντα περιπτύσσει αὐτὰ εἰς τέσσαρα ἴσα καὶ ὁμοιώτατα μέρη καὶ ῥίπτει εἰς κἀνυστρον.

Ἀλλὰ καὶ περιέργων ἢ δημωφελῶν καταστημάτων δὲν εἶναι ἄμοιρος ἡ βιομηχανικὴ ἐκείνη πόλις· πλὴν τῶν σχολείων καὶ τῶν φιλολογικῶν, γεωργικῶν, ἱατρικῶν καὶ ἄλλων ἐταιριῶν, καὶ τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης, ἔχει καὶ φυσιολογικὸν μουσεῖον οὐχὶ εὐκαταφρόνητον. Πλουτεῖ δὲ τοῦτο οὐ μόνον ὀρνέων καὶ θηρίων καὶ ὀρυκτῶν καὶ ὀστρακοδέρμων, ἀλλὰ καὶ θησαυροῦ τινος ὅλως καινοφανοῦς ἢ ἀσυνήθους εἰς μουσεῖα. Ὁ θησαυρὸς οὗτος εἶναι ἄνθρωπος τεταρικογυμνός, ἰστάμενος, οὐχὶ καίμενος, ἐντὸς ὑαλίνης λάρνακος, καὶ ἀνοικτὸν ἔχων τὸ νωθὸν στόμα ὡς ἂν ἐμυκτήριζε τοὺς ἐπιζῶντας. — Εἶναι οὗτος, ἡρώτησα τὸν Κ. Νομικόν, ὁ Νέλσον, ὁ Οὐέλλιγκτων, ὁ Ρόμπερτ Πήλ ἢ τις ἄλλος ἐκ τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἀγγλίας; — Ὁ δὲ ἐρωτηθεὶς γελάσας· — Εἶναι, ἀπεκρίθη, τὸ σύμβολον τῆς ἀγγλικῆς ἰδιοτροπίας. — Καὶ ἐπειδὴ μὴ ἐννοήσας ἐζήτησα ἐξήγησιν, ἔμαθον ὅτι ἡ μακαρίτης ἐκείνη μιμνήσκτο τοῦ θηλυκοῦ γένους, ὅτι ἐπειδὴ ἐφοδεῖτο, πρὶν ἀποθάνῃ ἐννοεῖται, τὸν θάνατον καὶ ὑπέθετεν ὅτι θὰ ἐστενοχωρεῖτο εἰς ἄκρον ἐντὸς τοῦ λάκκου, παρήγγειλε τότε μόνον νὰ κληρονομήσῃ τὴν περιουσίαν αὐτῆς οἱ πλάγιοι συγγενεῖς, διότι κατὰ δυστυχίαν τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀπογόνους δὲν εἶχεν, ὅταν δὲν τὴν ἐνταφιάσωσιν. Οἱ κληρονόμοι, τιμῶντες τὴν ἐπιθυμίαν τῆς προσφιλοῦς αὐτῶν θείας, προσφιλοῦς δηλαδὴ μετὰ θάνατον, ἔσπευσαν νὰ τὴν ἀποθέσωσι παστὴν εἰς τὸ μουσεῖον, καὶ οὕτω τὸ μνημόσυνον αὐτῆς δὲν ἀπωλέσθη μετ' ἥχου, ἀλλὰ μένει καὶ θὰ μένη αἰώνιον, ἕως οὗ τοῦλάχιστον σώζεται τὸ ἅγιόν της λείψανον.

Τὸ κατ' ἐμέ, ἀγνοῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, μέχρι τίνος θὰ στενοχωρῶμαι ἐντὸς τοῦ τάφου ἐὰν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν μεταλλάξω τὸν βίον εἰς Μάντσεστερ· γνωρίζω ὅμως τοῦτο, ὅτι τάφος ἀληθὴς οὐχὶ τῶν τεθνεώτων ἀλλὰ τῶν ζώντων εἶναι ἡ πόλις αὕτη. Φαντάσθητε οὐρανὸν ἱερώτατον, οὔτινος τὸν ζόφον ἐπαυξάνει ὁ ἀτελεύτητος καπνὸς τῶν γαιανθρώπων τῶν ἐργαστασίων, τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀεικινήτων ἀτμαμαζῶν· φαντάσθητε μετὰ ταῦτα ἀτμοσφαῖραν πεπυκνωμένην καὶ νέφη σκότους ψη-

λαφήτά, καὶ τοσοῦτον ψηλαφητὰ ὥστε πανταχοῦ, καὶ κατ' οἶκον καὶ καθ' ὁδόν, βλέπεις ἀνημμένους φανοὺς ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ· φαντάσθητε πρὸς τοῦτοις ποταμὸν διασχίζοντα τὴν πόλιν, καὶ κυλίωντα κατὰμαυρα κύματα, ἀλλὰ κατὰμαυρα ὡς μελάνην, καὶ ἀποφασίσατε ἐὰν κακῶς ὠνόμασα τὴν πόλιν αὐτὴν τάφον ζώντων. Καὶ ὅμως ζῶσι καὶ μακροημερεύουσιν ἐν αὐτῇ οὐ μόνον οἱ ἰθαγενεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ξένοι, ἐλθόντες ἐκ τῆς προνομιοῦχου ἐκείνης γῆς, ὅπου σπανίως καὶ διαφανῇ νέφη καλύπτουσιν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν τὸν περιλαμπῆ ἥλιον. Καὶ δὲν ζῶσι μόνον ἀλλὰ καὶ ὠραίαν ὑπολαμβάνουσι τὴν φύσιν, ἴσως δὲ καὶ καθαρώτατον τὸν οὐρανὸν οἱ ἡμέτεροι ὁμογενεῖς, τοιαύτη σήμερον, καὶ χθές, καὶ πάλαι ἡ μαγευτικὴ δύναμις τοῦ χρυσορράπιδος Ἰρμου, ὅπως ὠνόμαζεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος. Τιμῶσι δὲ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν ἑλλάδα διὰ τε τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἐμπειρίας, καὶ ζῆλον ἔχουσι διακαῇ ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ πολλάκις μετὰ πολλῆς προθυμίας συνέδραμον εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῆς.

Πρὸ πάντων δὲ ἄξιοι ἐπαίνων εἶναι οἱ ὁμογενεῖς, διότι εἰ καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν συνῆλθον ἐκεῖ, συνεκρότησαν ὅμως κοινότητα καὶ ἐφρόντισαν νὰ ἀνεγείρῃσι ναὸν ὅπου ἱεουργεῖ κατὰ Κυριακὴν ἱερεὺς καλεσθεὶς ἐξ Ἑλλάδος. Συνεκινήθη ὅλως ὅτε ἤκουσα τὸν λειτουργόν, βασιτάζοντα ἐπὶ κεφαλῆς τὰ θεῖα, νὰ μνημονεύῃ τσαούτας χιλιάδας μίλια μακρὰν τῆς πατρίδος, τοὺς βασιλεῖς αὐτῆς, καὶ νὰ ἐπικαλῆται τὴν θείαν ἀντίληψιν αὐτῶν τοῦ συμπολεμῆσαι καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον. » Καὶ οἱ ψάλλται, ψάλλται Ἀγγλοὶ, ἐδέοντο μεθ' ἡμῶν, ἀγνοοῦντες ἑσθαιῖως τί ἐζήτην παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ Μάντσεστερ μετέβην εἰς Λίβερπουλ, συνοδευόμενος ἢ μᾶλλον συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Νομικοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὰς δύο πόλεις συνδέει ἐξαιστία σιδηρὰ ὁδός, ἐφθάσαμεν ἐντὸς μιᾶς ὥρας· ἤλθομεν δὲ ἀμέσως εἰς μέγα οἰκοδόμημα τὸ Saint-George hall καλούμενον, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ assises. Ὁ δικαστὴς, πιστὸς εἰς τὴν διάταξιν Ἑρρίκου τοῦ Β', τοῦ θεσμοθετήσαντος κατὰ τὴν II' ἑκατονταετηρίδα τὸ εἶδος τοῦτο τῶν δικαστηρίων, ἐφόρει φενάκην καὶ ἐπενδύτην πορφυροῦν, καὶ ἀνεπαύετο ἐπὶ ἑδρας ὑψηλῆς δεσποζούσης πᾶσαν τὴν αἴθουσαν. Οἱ ὀρκωτοὶ ἐκάθηντο ἐξ ἀριστερῶν, ὁ δὲ δικηγόρος ἵστατο ἀντικρὺ τοῦ δικαστοῦ φορῶν καὶ αὐτὸς φενάκην.

Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγας μόνον ὥρας ἐμελλον νὰ διατρίψω εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐπεσκέφθην τοὺς περιωνύμους αὐτῆς docks, καὶ ἐθαύμασα τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ἐκτεταμένην καὶ ὀγκώδη σιδηρᾶν προκυμαίαν (Landing stage), πρὸς κατασκευὴν τῆς ὁποίας ἐδαπάνησεν ὁ δῆμος διακοσίας ἢ καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας λιρῶν. Ὅποια ἀλλοίωσις! Ἐπὶ Ἐλισάβετ, πρὸ τριακοσίων ἐτῶν, τὸ Λίβερπουλ κατωκεῖτο ὑπὸ τινῶν ἀλιέων, οἵτινες ἀποροῦντες νὰ πληρώσωσι τὸν ἐκ πέντε λιρῶν (440 δρ.) ἐπιβληθέντα αὐτοῖς φόρον, ἐζήτησαντο δι' ἀναφορᾶς τὸ ἔλεος τῆς βασι-

λίστες. Τὸ 1700 ἔτος τῶν κατοίκων αὐτοῦ ὁ ἀριθμὸς ἀνέβαινεν εἰς 5,000, σήμερον δὲ ρθάνει καὶ τὰς τριακοσίας, ἐνθ' αἱ ἐμπορικαὶ αὐτοῦ συναλλαγαὶ μόλις ὑποχωροῦσιν εἰς τὰς τοῦ Λονδίνου, τὰς ὁποίας ταχέως καὶ θὰ ὑπερτερήσωσι.

Καὶ εἰς τὸ Δίσερπουλ ἐμπορεύονται πολλοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν ὥς σπεύδων ὁμῶς νὰ ἀναχωρήσω εἰς Λονδίνον οὐδένα εἶδον, ἀλλ' ἀσπασθεὶς τὸν φίλτατον συνοδοιπόρον ἐπέβην εἰς ἀτμάμαξαν, καὶ μετὰ πέντε περίπου ὥρας ἐθαύμαζον ἀπὸ τῶν παρθύρων τὸ Brunswick hotel πυρακτουμένην ὑπὸ τοῦ ἀέριου τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ὠραίαν πλατεῖαν τοῦ Ἀνοδέρου (Hanover square).

(* Ἔπεται συνέχεια.)

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ

τῆς 17 ἔτει 1596 πολιορκίας τῆς Ἀρσινόης.

—000—

(Τίτλος Ἰδε φυλλ. 217.)

Ἐδέχθησαν λοιπὸν οἱ χριστιανοὶ τὴν εἰρηνικὴν πρότασιν τοῦ Ὀθωμανοῦ στρατηγοῦ, ὅστις προσέταξεν ἀμέσως ἀναχωρῆν, καὶ ἀνέβαλε τὴν σύνταξιν τῆς συνθήκης εἰς τὴν ἐπιούσαν· αἱ συνδιαλέξεις ἤρξαντο τὴν 1 Αὐγούστου, ἦτοι τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς τελευταίας πολιορκίας καὶ ἐληξάν τὴν 5. Ὅτε δὲ ἀντιβλάξαν τοὺς ὁμήρους, πάντες ἐπέμβουν, μετ' αὐτοῦ τοῦ Βραγαδίνου καὶ τοῦ ἀτρομήτου Βαλιόνη ἐξαιρουμένων. Ὁ δὲ Λαδοβίκος Μαρτινέγγος κατεγίνετο εἰς τὰ κανόνιά του· διότι νομίζων ἀτιμῆν τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, ἐρρόντισε νὰ καταχωρισθῇ ἄρθρον εἰς τὴν συνθήκην ἐπιτρέπον τὰ νὰ λάβωσι μεθ' ἐαυτῶν οἱ χριστιανοὶ σὺν τῷ πυροβολικῷ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ κέρυξ τοῦ Μουσταφᾶ ὠρκίσθη ὅτι πάντες οἱ ὅροι θέλουσιν ἐγκριθεῖ ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀπερκαίετο νὰ ἐλθῇ ἡ φρουρὰ φέρουσα καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὴν ἀποσκευὴν καὶ τὰ κανόνια, καὶ νὰ μετακομιθῇ διὰ τριῶν ταυρικῶν νηῶν καὶ ὀκτὼ λέμβων εἰς Κρήτην, νὰ δοθῶσι δὲ πρὸς αὐτὴν καὶ ἱκαναὶ τροφαὶ καὶ πάντα τιμὴ ὀφειλομένη εἰς αὐτοὺς ἡρώας. Ὑπασχέθησαν δὲ οἱ Τούρκοι νὰ σιδηρώσιν καὶ τὰ κτήματα καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν θρησκείαν τῶν ἐντοπίων, μηδὲ νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτοὺς ἐπὶ δύο ἔτη τοῦ νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐὰν θέλωσιν, ἐκτὸς τῆς νήσου.

Καὶ ἐπακούσας μὲν ὁ ἀρχιστράτηγος αὐτὴν τὴν συνθήκην, ἀπέφριψεν ὁμῶς ἕνα ὅρον, τὸν τοῦ Λαδοβίκου Μαρτινέγγου. Παναγίσθη λοιπὸν νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῶν προσφιλῶν αὐτῷ κανονίων, πλὴν ἀπὸ πάντε ἀτινα ἀρέθησαν τοῖς παραδοτέσι. Αὐπρηκῆτος τῶν τῶν τῆς ἐξαιρέσεως αὐτῆς, ἀπεδείκνυσεν ὁμῶς εὐλακρίνειν περὶ τὴν τήρησιν τῆς συνθήκης. Ἐν τῷ

μεταξὺ τούτῳ ἐλθὼν γενίταρος παρὰ τοῦ Μουσταφᾶ ἐκόμισε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην·

« Μουσταφᾶς, ἀρχιστράτηγος τῶν Ὀθωμανῶν, Μάρκος Ἀντωνίω Βραγαδίνῳ, τῷ φρουράρχῳ τῆς Ἀρσινόης, χαίρειν.

« Ἀδυνατῶ νὰ σοὶ εἰπῶ πόσον ἐπιθυμῶ νὰ σε γνωρίσω, ἀπὸ τόσον χρόνον ἐδοκίμασα καὶ ἐθαύμασα τὴν ἀνδρίαν σου. Θέλεις λάβει καὶ παρ' ἐμοῦ καὶ παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ Σελῖμ τοῦ κυρίου μου, πρὸς θν θέλω διακοινώσαι τὰς ἀνδραγαθίας σου, πᾶσαν ἐνδειξὴν φιλίας. Πολλὰς ἄλλας καὶ καλῶς ὠχυρωμένας πόλεις ἐπολιορκήσα καὶ ἐκυρίευσα, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀπῆντησα τοσαύτας δυσκολίας ὡς ἐν Ἀρσινόῃ, διὰ τὴν ἀπαράμιλλον γενναίότητα σου τε καὶ τῶν περὶ σέ, ἧτις μὲ ὑποχροῦν νὰ σε μεταχειρισθῶ φιλανθρώπως. Θάρρει λοιπὸν καὶ πίστευε ὅτι ἡ ἐλευθεριότης μου θέλει σοὶ χορηγήσει πᾶν εἴ τι ἐπιθυμήσεις. »

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περιείχετο καὶ δευτέρᾳ ἐγγνωμένη πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀρσινόης τὰ ὑπάρχοντα, τὴν θρησκείαν καὶ ἐλευθερίαν μεταναστεύσεως. Τὴν 11 Αὐγούστου ἦλθον τὰ πλοῖα καὶ ἤρξατο ἡ ἐπιβίβασις τῶν γυναικῶν, τῶν παιδίων καὶ τῶν ἀσθενῶν· ἐγένετο δὲ αὕτη μετὰ πολλῆς εὐγενείας ἐκτέρωθεν· ἀλλ' ὅτε εἶδον οἱ πολιορκηταὶ ἐρχομένην τὴν φρουράν, ἧτις εἰ καὶ τότε εὐάριθμος ἀντίστη εἰς τόσας ἐφόδους, ἔμειναν ὥσπερ ἐμβρόντητοι, ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοὶ ἠπόρησαν οὐχ ἥττον ἰδόντες τοσαύτας μηχανὰς πολιορκητικὰς καὶ τόσας ἄλλας δυνάμεις, καὶ μαθόντες ὅτι ὀγδοήκοντα χιλιάδες ἐχθρῶν ἔπεσαν πρὸ τῶν τειχῶν ἅτινα ἐφύλασσον αὐτοὶ τόσον ὀλίγοι ὄντες, ὅτι ἐκ τῶν 250.000 ἐχθρῶν οἵτινες ἦλθον εἰς Κύπρον, αἱ 200.000 μετέσχον τῆς πολιορκίας, ὅτι δεκαεπτὰ πρὸς μὲν ἡμέρησαν κατὰ τῆς πόλεως, ὅτι ἐννέκ τρομεραὶ ὑπνόμοι ἐξερράγησαν, καὶ ὅτι 114 κανόνια, ἐξ ὧν μάλιστα τὰ τέσσαρα ἦσαν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἐκαντοντδετηρίδος, ἐξηρῶσαντο φλόγας κατὰ τῆς πόλεως!

Καὶ οἱ μὲν χριστιανοὶ ἐσπεμνύοντο διὰ τὴν καρτερίαν μεθ' ἧς ἐμαρτύρουν τοιαύτας καὶ τοσαύτας παρεσκευάς, ὁ δὲ Μουσταφᾶς κατεγίνετο εἰς σατανικὸν τι μηχανεύμα. Κατ' αἰτίαν τοῦ Βραγαδίνου ἐστειλεν αὐτῷ μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ ἄλλὰ πλοῖα χάριν μετακομίσεως τοῦ στρατοῦ· ὅπως μάλιστα ἐξυφάνη ἐντελέστερον τὸ σχέδιον αὐτοῦ δὲν κατέλαβε τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀρῆκε τὴν φυλακὴν αὐτῆς εἰς Ἐνετὸν ἀξιομαχικόν, τὸν Λαυρέντιον Σεπόλαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βραγαδίνου ὀνομασθέντα.

Τὴν 14 Αὐγούστου ἡ ἐπιβίβασις εἶχε σχεδὸν τελειώσει. Τὴν δὲ 15, ἡμέρᾳ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, φεινῆς ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος ἵνα λαμπρύνῃ τὴν πανήγυριν· ἀλλ' ὡς ἐσίγων τὰ πυροβόλα τῶν χριστιανῶν, οὕτως ἐσίγων καὶ οἱ κώδωνες τῶν ἱερῶν νηῶν. Ὁ Βραγαδίνος, ὁ Βαλιόνης καὶ ὁ Μαρτινέγγος μετέβησαν τὴν εἰκοστὴν πρώτην ὥραν τῆς ἡμέρας (α)

(α) Ἄλλοτε ἡροσυνήθεια εἰς Ἀρσινόην, σιδηρῆ καὶ σήμερον